

העומדים מהצד

1. להקריא את הסיפור על קיטי גנוביס ולשאול:

א. למה לפי דעתכם לא הגישו לה עזרה?

ב. מה אתם הייתם עושים במצב זה?

ב-13 במרץ, 1964, בחורה צעירה בשם קיטי גנוביס צעדה במורד הרחוב אל ביתה שברובע קווינס, השעה הייתה 3 לפנות בוקר. לפתע, ללא התראה מוקדמת התנפל עליה גבר מאחור ודקר אותה בגבה. קיטי התמוטטה צורחת וצועקת לעזרה. במשך זמן ממושך, אף לא אחד מהאנשים הרבים ששמעו את צעקות השבר הושיט לה עזרה. רק לאחר דקות ארוכות צעק אחד השכנים לתוקף שיעזוב את הבחורה, אולם, גם הוא לא יצא מביתו כדי לסייע לה. התוקף שחשש פן יתפס נמלט מהמקום. קיטי גרה את עצמה בכוחותיה האחרונים אל עבר ביתה. כעבור 10 דקות כשהבין התוקף שאף שכן אינו מתכוון לצאת לרחוב, הוא חזר לסמטה כדי להשלים את המלאכה. הוא מצא את קיטי מדממת על גרם המדרגות שלפני דלתה. בעודה גוססת, דקר אותה שוב, ורצח אותה. הרצח עורר בשעתו סערה גדולה בארה"ב. כותרות העיתון זעקו: "כיצד יתכן ש-38 שכנים שמעו את זעקות השבר, ואפילו חיוג טלפון אחד למשטרה, לא נעשה? מדוע כ"כ הרבה אנשים נשארו אדישים לגורלה ולא חשבו להתערב ולמנוע את תוצאות הפרשה?"

2. להקרין סרטון המציג את אפקט העומדים מהצד:

http://www.youtube.com/watch?v=NrQFlowJ_Ug&feature=youtu.be

א. למה התלמידים לא פנו לעזור לילד?

ב. למה המורה היא היחידה שהגישה לו עזרה? (מכיוון שזו הגדרת תפקידה)

ג. מה לפי דעתכם מביא להתנהגות זו של בני אדם?

סיפורה העצוב של קיטי הביא פסיכולוגים חברתיים רבים לחקור את התופעה. הם הגיעו לאחר מחקר מעמיק לתיאוריה חשובה המכונה כיום בפסיכולוגיה החברתית כ-"אפקט העומד מהצד". התיאוריה טוענת, כי ככל שיש יותר אנשים באירוע מסויים, כך קטן הסיכוי שמי מהם יתערב בו. שהרי כל אחד בטוח שמישהו אחר יעשה את העבודה. כך הבינו החוקרים גם את האדישות לרצח, על אף העדים הרבים שהיו עדים לו. בדיקה פשוטה למדי מאמתת קביעה זו: פסיכולוגים הכניסו קבוצת אנשים לחדר והטילו עליהם משימה: בחדר ליד, יצרו החוקרים רעש של נפילה מסולם, וקולות של זעקה. כאשר הכניסו לחדר 2 אנשים, הללו מיהרו להושיט עזרה בחדר הסמוך. כאשר מספר חברי הקבוצה בחדר גדל, כך הלך וירד קצב הושתת העזרה לחדר הסמוך באופן מובהק.

ככל שמספר האנשים שעדים לאירוע גדול יותר ככה קטן הסיכוי שהם יתערבו לטובת הקורבן. הגורמים לכך: ראשית, כשאנחנו בקבוצה, אנחנו לא בטוחים אם אנחנו צריך לעשות משהו. האם אני באמת יכול לעזור לאדם שמולי? אנחנו מניחים שיש מישהו אחר שיתערב במקומנו, והאנשים סביבנו יוצאים בדיוק מאותה נקודת הנחה. אנחנו גם נוטים להניח שיש מישהו אחר שביכולתו לעזור יותר מאיתנו, נגיד רופא או שוטר שייקח את המושכות.

מעבר לזה, אנחנו צריכים חיזוק כדי להבין אם פרשנו את הסיטואציה באופן נכון. באופן עקרוני אנשים בציבור חוששים להביך את עצמם במידה ולא פרשו נכון את המצב. בארה"ב, למשל, היה לפני עשור מקרה מזעזע שבו תינוק בן שנתיים נרצח על ידי ילדים מבוגרים יותר. עדים לאירוע הניחו שזה רק משחק או ריב משפחתי, ולא חשבו שזה מעניינם להתערב."

בצבא ישנה תופעה שכיחה בה רמת ההתנדבות יורדת ככל שמספר חברי המחלקה גדל, כי כבר יהיה מישהו שיתנדב לסחוב את הגריקן או האלונקה. כאשר תלמיד חולה, הסיכויים הוא יקבל שיחת טלפון מחברי הכיתה קטנים ככל שיהיו בה תלמידים רבים יותר.

"**כי במקום שאין איש - השתדל להיות איש**" ובדבריהם חז"ל לימדונו כי עלינו לקחת אחריות כאילו אין אנשים אחרים לידנו. שהרי, לקיחת האחריות צריכה להיעשות מתוך מחשבה שאני לבדי נמצא כאן ועכשיו, וממילא לא אוכל לגלגל אותה על מישהו אחר.

ניסוי הכלא של סטנפורד

לספר בקצרה על הניסוי :

ניסוי הכלא של סטנפורד הוא נקודת ציון בפסיכולוגיה חברתית ובקביעת כללי אתיקה בניסויים. הניסוי, שבחן התנהגות בתנאים שדימו חיי **כלא**, נערך באוניברסיטת סטנפורד בשנת **1971** על ידי צוות חוקרים בראשות הפסיכולוג פיליפ זימברדו.

הסטודנטים שהשתתפו בניסוי גויסו באמצעות מודעה בעיתון. הם עברו מבחנים פסיכולוגיים ונבדק שאין להם עבר פלילי, וכן הובטח להם תשלום תמורת השתתפותם בניסוי. המשתתפים, כולם גברים בני המעמד הבינוני, חולקו באקראי לתפקיד של "אסיר" או "סוהר". המשתתפים שהוגרלו להיות האסירים נאסרו על ידי משטרת פאלו אלטו בביתם באמצע היום, הושמו באזיקים והועברו עם כיסוי עיניים למרתף המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת סטנפורד, שהוסב זמנית לכלא, ואילו המשתתפים שהוטל עליהם להיות ה"סוהרים" קיבלו מדים, אלות ומשקפי שמש לצורך שמירה על מרחק פיקודי. במהלך כל הניסוי, שתוכן להימשך שבועיים, החוקרים תיעדו את התנהגות המשתתפים באמצעות מצלמות שהוצבו במסדרונות ומיקרופונים שהוטמנו בתאים.

הניסוי יצא משליטה מהר מאוד. מרד פרץ ביום השני לניסוי, האסירים התבצרו בתאיהם וחסמו את הכניסה באמצעות מיטות והחלו לקלל את הסוהרים. הסוהרים התייעצו כיצד לדכא את המרד והחליטו לטפל בו בכוח. הם הפעילו מטף אש (שהיה במקום מטעמי בטיחות) כדי להכריח את האסירים להתרחק מהדלתות. הסוהרים הפשיטו את האסירים, לקחו את המיטות והעבירו את יוזמי המרד לבידוד. המרד הוביל לחיזוק הסולידריות בין הסוהרים והם התחילו לראות את האסירים כעושי צרות, ולכן החלו לאיים על האסירים ולהתנהג ביתר אלימות.

שלושה ימים לאחר התחלת הניסוי, החל אחד האסירים לסבול מהפרעה נפשית חמורה, שכללה מחשבה לא מסודרת, בכי וזעם. החוקרים, שנכנסו גם הם לתפקידם בניסוי כמנהלי הכלא, חשבו שהאסיר מנסה לשטות בהם על מנת שישחררו אותו ולכן הציעו לו בהתחלה לשתף פעולה עם הסוהרים בתמורה לכך שלא יטרידו אותו. לבסוף, הוא "שחרר" מהניסוי. ביום הרביעי לניסוי נערך ביקור קצר של הורים וחברים. חלק מההורים היו המומים מהמצב של בניהם ופנו לחוקרים בנושא; הללו הפנו את האשמה מהניסוי אל ה"אסירים" עצמם. בהמשך שוחרר אסיר נוסף.

החוקרים החליטו להפסיק את הניסוי לאחר שישה ימים בלבד, לאחר שחברתו של זימברדו, שהגיעה לצפות בניסוי, הייתה עדה להתנהגות הסוהרים אל האסירים וערערה על הלגיטימיות המוסרית של הניסוי. התנהגות החוקרים במחקר זה ספגה ביקורות רבות: על כך שלקח להם זמן רב מדי להבין שהמשתתף בניסוי מפגין סימני מצוקה נפשית אמיתיים עד שהותר לו לצאת מהניסוי, ועל כך שלמרות פניות ההורים על מצב בניהם וההתנהגות הסדיסטית של הסוהרים, לא הופסק הניסוי מוקדם יותר. זימברדו הגיב לכך בביקורת עצמית והודה שהוא נכנס לתפקידו כמנהל הכלא; כאשר היו שמועות על בריחה מתוכננת, הוא לא ישב מהצד וצפה בהתרחשויות אלא היה מוטרד מהבטיחות של הכלא שלו. הוא אף התרגז כאשר משטרת פאלו אלטו לא אישרה לו להעביר את הניסוי לכלא הישן שלה.

מטרת הניסוי הייתה לבחון התנהגות בשבי, אך ממצאיו ממחישים כיצד האדם נכנס לתפקיד החברתי שיועד לו. אחד ה"אסירים" בניסוי כתב לזימברדו לאחר מכן שהוא הרגיש חסר זהות, שהאדם בעל השם שהוא היה מתרחק ממנו ושהוא הופך להיות למספר האסיר שלו. הממצאים ממחישים גם את הציות של אנשים כאשר ניתנת להם אידאולוגיה שיוצרת לגיטימציה להתנהגות מסוימת, ובנוסף לאידאולוגיה ישנה תמיכה חברתית וממסדית.

1. להקרין את הסרטון.

<http://www.youtube.com/watch?v=O7AAU-bfvdU>

2. מה ניתן ללמוד על התנהגות בני אדם?

3. אילו תחושות העלה בהם הסרטון?

ניסוי הציות של מילגרם

ניסוי בפסיכולוגיה חברתית הבוחן את הציות לסמכות, שנערך על ידי הפסיכולוג סטנלי מילגרם מאוניברסיטת ייל ופורסם בשנת 1974. הניסוי ביקש לבחון את מידת ההיענות של המשתתף לציית לסמכות שהורתה לו לבצע פעולה שעלולה להיות מנוגדת לערכיו או למצפונו.

החוקר הסביר למשתתף בניסוי ולשחקן שהתחזה למשתתף נוסף בניסוי שהם עומדים להשתתף במחקר שבוחן את היעילות של מתן עונש על למידה. התפקידים חולקו כך שהמשתתף האמין שהוא קיבל את תפקיד ה"מורה" באופן אקראי, בעוד שהמשתתף השני, השחקן, קיבל את תפקיד ה"תלמיד". לאחר חלוקת התפקידים, המשתתף והשחקן קיבלו שוק חשמלי בעוצמה של 45 וולט, כשהם יושבים על כיסא שעליו ניתן לקשור את התלמיד. המורה קיבל מטלות זיכרון פשוטות על מנת להעבירן לתלמיד. המורה הונחה שבכל פעם שהתלמיד מבצע טעות, עליו לתת לו שוק חשמלי על ידי לחיצה על כפתור. ונאמר לו שיש להעלות את עוצמת השוק ב-15 וולט לאחר כל טעות. למעשה לא ניתנים לתלמיד שוקים חשמליים כלל, אך התלמיד הגיב כאילו ניתנה לו מכת חשמל. כאשר הגיעו לעוצמת שוק של 150 וולט, השחקן ביקש שהניסוי יסתיים, ונענה על ידי החוקר כי על הניסוי להמשיך. השחקן המשיך והפגין כאב וחוסר נוחות גדולים יותר והביע חשש לביטחונו האישי אם מכות החשמל יימשכו. ל"מורים" שביקשו להפסיק את ניסוי, הסביר החוקר כי הוא, החוקר, לוקח על עצמו אישית את כל האחריות לתוצאות הניסוי ולביטחונו של התלמיד, וכי על הניסוי להמשיך.

בסדרה הראשונה של הניסויים שערך מילגרם, 65% מהמשתתפים נתנו את השוק החשמלי הגבוה ביותר, בעוצמה של 450 וולט, על אף שרבים לא הרגישו בנוח לבצע זאת, חלקם פרצו בצחוקים היסטריים תוך כדי ביצוע המטלה. אף נבדק לא עצר לפני עוצמת שוק של 300 וולט.

1. להקרין את הסרטון – ציות מילגרם.

http://www.youtube.com/watch?v=mF6_3DgKkxk&feature=youtu.be

2. מה אתם לומדים על התנהגות בני אדם בעקבות הניסוי?

3. השלכה לאיזו תקופה בהיסטוריה האנושית ניתן לעשות?

מסקנות

- בני אדם מגלים נכונות למלא הוראות לא רק של "דמויות סמכותיות לגיטימיות", אלא גם של קבוצות של בני אדם רגילים.
- רמת הציות עולה במצבי עמימות - במחקר של מילגרם הנבדקים נקלעו למצב זר לחלוטין. במצב כזה נוטים בני האדם לעשות כפי שצווי עליהם. כמו כן, נראה היה להם שהחוקר מודע לסבלם של מקבלי השוק החשמלי והתנהגות זו שכנעה את הנבדקים.
- רמת הציות עולה בעקבות העדר תחושת אחריות אצל הנבדקים. החוקר אמר להם במפורש, שהוא נוטל על עצמו את האחריות ובכך הסיר דאגה מלבם. אם יקרה משהו - לא הם יצטרכו לשאת במחיר.
- רמה גבוהה של ציות מושגת, כאשר יש מעבר הדרגתי מפקודות שאינן עלולות להזיק לפקודות חמורות העלולות לגרום נזק רב. במצב זה, קשה למקבלי הפקודות להתוות גבול ברור שמעבר לו יסרבו לציית להוראות.

קונפורמיות

נערך בשנת 1951 על ידי החוקר סולומון אש, מטרת הניסוי: חקירת כוחה של הקונפורמיות הקבוצתית, והוא משתייך לתחום הפסיכולוגיה החברתית.

אש הושיב שבעה אנשים בחדר, כאשר מתוכם אדם אחד הוא הנבדק והשאר הינם משתפי פעולה עם החוקר. לאנשים הוצגו שלושה קווים אנכיים באורכים שונים, ועליהם היה לומר איזה מהקווים דומה ביותר באורכו לקו נוסף שהוצג (המטלה הייתה קלה). האנשים נשאלו זה אחר זה לגבי תשובתם לכל סט קווים, כאשר הנבדק היה תמיד האחד לפני האחרון שענה את תשובתו, כך ששמע את תשובותיהם של חמישה אנשים אחרים.

בפעמים הראשונות ענו כל המשתתפים את התשובה הנכונה, אך בשאר צעדי הניסוי, ענו משתפי הפעולה את התשובה הנכונה רק ברבע מהפעמים. בשאר הפעמים ענו כולם את אותה תשובה שגויה.

אש רצה לבדוק האם הנבדק ישנה את התנהגותו לאור התנהגותם של שאר האנשים. חשוב לציין שהנבדקים לא טעו בזהווי הקו הדומה, כאשר שאר האנשים ענו נכון, אך כאשר משתפי הפעולה ענו טעות, הנבדקים נטו לענות כמוהם. חצי מהנבדקים ענו תשובה שגויה כמו שאר המשתתפים לפחות במחצית מצעדי הניסוי. רק רבע מהנבדקים לא התנהגו בצורה קונפורמית באף אחד מהמקרים ונתנו תשובה נכונה בכל הצעדים. אש שאל את נבדקו מדוע הם ענו כפי שענו. התשובה הנפוצה ביותר הייתה שהנבדק ידע שהוא עונה תשובה שגויה, אך לא רצה לענות באופן שונה. בנוסף, חלק מהנבדקים הטילו ספק ביכולת השיפוט שלהם ואילו אחרים טענו שהשתכנעו שהקו עליו הצביעו יתר המשתתפים הינו הדומה ביותר.

אש בחר דווקא משימה קלה שהתשובה שלה כה ברורה מכיוון שרצה לחקור צייתנות, קונפורמיות ציבורית באופן טהור. לנטרל את האפשרות שהמשתתפים שינו את דעתם לגבי התשובה הנכונה, או טעו לגביה מלכתחילה.

מחקרים מאוחרים יותר של (Allen & Levine) שהשתמשו בפרדיגמה ניסויית זו מצאו שכאשר הקבוצה אינה מציגה עמדה אחידה, יורדת בצורה דרסטית מידת ההתנהגות הקונפורמית. מספיק שאדם אחד יציג עמדה שונה מיתר המשתתפים (גם אם היא אינה זהה לזו של הנבדק), כדי להקטין את הסיכוי להתנהגות קונפורמית של הנבדק.

למעשה, עלה כי מה שחשוב לשם קונפורמיות הוא הקונצנזוס, ולא מספר האנשים החושבים אותו הדבר.

השרטוט הבא מציג את יתרונות וחסרונות ההתנהגות הקונפורמית:

1. להקריין את הסרטון – קונפורמיות
2. <http://www.youtube.com/watch?v=2fKooS6deus&feature=channel&list=UL>
3. http://www.youtube.com/watch?v=Mq7xb9F0g_l&feature=related
4. מה היתרונות לקונפורמיות?
5. מה החסרונות?
6. לבקש מהם לכתוב במחברת על סיטואציה שבה הם הלכו עם הזרם/פעלו בניגוד לדעתם.
7. מה הביא אותם לנהוג כך?

יתרונות	חסרונות
שומרת על הסדר החברתי	גורמת לאדם לפעול בניגוד לעמדתו/תפיסותיו.
מגדירה ציפיות חברתיות	גורמת לנו לפעול בהתנהגויות שליליות /אסורות.
מסדירה יחסי גומלין בין בני אדם	
מאפשרת לחוש שייכות לקבוצה	

דחיית סיפוקים - מרשמלו

ניסוי המרשמלו הוא ניסוי ידוע הבודק את העקרון. הניסוי נערך על ידי ולטר מישל באוניברסיטת סטנפורד ונידון בעבודתו הידועה של דניאל גולמן. בשנות ה-60 של המאה ה-20 נבדקה קבוצה של בני ארבע בניסוי. לכל אחד מהם ניתן מרשמלו כשהובטח להם שיקבלו מרשמלו נוסף, רק אם יוכלו להמתין 20 דקות לפני שיאכלו את הראשון. חלק מהילדים לא היו מסוגלים להמתין וחלק כן. לאחר מכן עקבו החוקרים אחר הילדים עד גיל ההתבגרות ומצאו שבעלי היכולת להמתין היו סתגלניים יותר ואחראיים יותר (על פי סקר הורים ומורים). (בנוסף, הם צברו ממוצע של 210 נקודות יותר במבחן ה-SAT.[2].

1. להקרין את הסרטון.

<http://www.youtube.com/watch?v=n9HoZSzbSVg>

2. האם לדעתם יש השפעה לדחיית סיפוקים על חיינו ביום יום?

3. האם הם חושבים שכשהילדים יגדלו יהיה הבדל ביניהם?
לספר מה הראה מחקר ההמשך.

4. מה יכול להיות ההסבר לתופעה זו?

הממצא המעניין ביותר שעלה ממחקר המרשמלו, היה מתאם ברור בין היכולת לדחות סיפוקים לבין הישגיות בחיים. את הרעיון לביסוס התיאוריה, בישל מישל במטבח הביתי. מדי פעם, בשיחות סביב שולחן האוכל, היה מתעניין אצל בנותיו המתבגרות בשלומם של חבריהן וחברותיהן, שהשתתפו בניסוי כילדים. הוא החל לשים לב שהילדים שלא הצליחו להתאפק יותר משלושים שניות מול המרשמלו, היו תלמידים פחות טובים ופחות רציניים. ב-81' החליט לחזור ל-653 הנבדקים המקוריים, אז תלמידי תיכון, ולראות אם התיאוריה שלו עומדת במבחן המציאות. לאחר שניתח את התוצאות הבחין שלילדים שהחזיקו מעמד רק שלושים שניות, היו בעיות התנהגות בבית ובבית הספר, הם היו לחוצים והתקשו ביצירת קשרים חברתיים. הילדים שהצליחו להמתין 15 דקות, הצליחו במבחני הקבלה לאוניברסיטה בכ-210 נקודות בממוצע יותר מהאחרים. מישל ועמיתיו המשיכו לעקוב אחרי הנבדקים גם שלושים שנה מאוחר יותר. פרופ' אוולם איידוק מברקלי מצאה שכאנשים בוגרים, הילדים שלא הצליחו להתאפק נוטים יותר להשמנה מחבריהם המתאפקים, ויש להם יותר בעיות סמים. בקיץ שעבר, מישל וחוקרים נוספים זימנו לסטנפורד 55 נבדקים שהשתתפו בניסוי המקורי, כדי לעבור סריקת מוח, "בתקווה לגלות קשרים מסוימים במוח שיאירו את עינינו ויסבירו מדוע אנשים מסוימים יכולים לשלוט בתשוקות שלהם ואחרים, שהם הרוב, לא מסוגלים לעשות זאת. הם בני-44 היום. המסקנות לא פורסמו עדיין, אבל ברור מאוד שיש הבדלים ברורים ביניהם."